

Stånds, *Jacobaea vulgaris*

En giftig lättspridd art i vallar och betesmarker

Stånds växer ofta i olika kulturopåverkade marker. Foto: Sebastian Sundberg

Ett rikare
odlings-
landskap

Övre bild, Foto: Torbjörn Tyler
Nedre, Foto: Johan Ahnström

Korta tips!

- Förebygg ståndsforekomst genom att hålla vallar och beten i god kondition. Lägg om vallarna innan de blir för gamla och undvik överbetning och trampskador som kan skapa luckor där stånds kan gro.
- Lär dig känna igen de små ståndsplantorna. Första åtgärden är att gräva upp plantorna när de är små och inte har hunnit etablera sig.
- Ta bort plantor, som slås av eller grävs upp, från marken eftersom torkade plantor smakar mindre beskt men ändå är giftiga.
- Avslagning av stånds kan leda till att nya skott slår upp och är bara ett sätt att minska fröspridningen. Det måste upprepas så att plantorna inte blommar om.

Skötsel och giftighet

Färsk stånds smakar illa så betesdjuren äter den inte gärna. Om det är ont om bete ökar risken att djuren ändå tvingas äta den. I torkat skick, som i vissnande plantor på bete eller i hö/hösilage, smakar den mindre beskt och djuren kan äta den. Man bör därför förebygga att stånds inte kommer in i fodret vid skörd av hö/hösilage/ensilage.

Förgiftningssymtom kan uppträda akut men vanligare är ett kroniskt förlopp där ett intag av små mängder under lång tid (flera veckor eller månader) kan ge

betesdjuren omfattande skador på levern. För häst har man sett att det krävs ett intag av färsk stånds i mängder som överstiger 1–2 procent av kroppsvikten under en period av tre veckor till fem månader för att ge symptom. För en kor som väger 300 kg är den dödliga dosen färsk stånds 1,7 kg färsk stånds per dag under flera veckor. Förgiftningssymtom kan visa sig lång tid efter att djuren har ätit av stånds. Enkelmagade djur som hästar är känsligare än idisslare som kor och får. Den unga plantan är giftigast och blommorna innehåller högst koncentrationer av ett gift som heter pyrrolizidinalkaloider.

Om man har stånds i sin betesmark kan man stängsla bort områden

med stånds för att förhindra att djuren börjar äta av växten. Notera att att vissa individer kan få smak för stånds och aktivt söka upp den. För att minska antalet plantor i naturbetesmarken kan man gräva bort eller slå/putsas av växten, och sedan ta bort dem. Man bör ha handskar på sig när man hanterar stånds. På åkermark får man nyetablera en tät vall. På både åker och i betesmark är det viktigt att grödan/grässvålen är tät för att minska risken att ståndsfröna ska hitta platser där de kan gro.

Åtgärderna bör göras innan plantan sätter frö och därmed riskerar att spridas ytterligare i betesmarken.

Vanlig stånds, *Jacobaea vulgaris* subsp. *vulgaris*.
Foto: Johan Ahnström

Metoderna för bekämpning är arbetskrävande och måste upprepas under säsong och under kommande år. Det är inte tillåtet att använda kemisk bekämpning av stånds i naturbetesmarker.

Kännetecken

Stånds är en tvåårig, giftig och variabel ört som kan bli upp till en meter hög. Stjälken är upprätt, styv och grenig i övre delen. Den har en basal bladrosett och rikligt med stjäklblad som sitter strödda längs hela stjälken. De mörkgröna och tredimensionellt krusiga bladen är djupt upprepat parflikiga eller pardelade med ungefär likstora, trubbiga bladflikar. Det finns tre underarter av stånds. Den vanligaste, som i skriften kallas stånds, heter *Jacobaea vulgaris* subsp. *vulgaris*. Hos underarten alvarstånds subsp. *gotlandica* är dock rosettbladen hela eller nästan hela.

Bladrosett med trubbigt parbladiga, mörkgröna rosettblad.
Foto: Mira Rawet

Blomställningen består av talrika blomkorgar i en tät kvast i toppen av stjälken. Korgarna är 1,5–2 cm breda med gula diskblommor och ungefär centimeterlånga, gula strålblommor vilka på unga korgar står rakt uppåt för att sedan bli utspärrade. Underarten knappstånds subsp. *dunensis* saknar dock strålblommor. Stånds blommar från mitten av juli till september. Frukterna har hårpensel.

Förväxlingsrisk

Vattenstånds *Jacobaea aquatica* – har en glesare blomställning och blad vars uddblad är mycket större än övriga småblad, samt växer på blöt eller tidvis översvämmad mark (medan stånds är en torrmarksväxt). Vattenstånds är också giftig. Sällsynt i sydvästra Sverige.

Bilder av två förväxlingsarter Gullris och renfana.
Foto: Jan Y. Andersson

Flikbladiga arter i släktet **korsörter *Senecio*** – är håriga av glandel- eller luddhår, har glesare blomställning med färre, långsmala blomkorgar och/eller saknar strålblommor.

Gullris *Solidago virgaurea* – har hela blad med fint sågtandad kant och blomkorgar i en avlång klase.

Renfana *Tanacetum vulgare* – har platta blad med smala, spetsiga och kraftigt sågade bladflikar samt plattade blomkorgar som saknar strålblommor.

Ekologi

Stånds trivs på solöppen, torr-frisk, mer eller mindre näringsrik, gärna sandig mark där det ofta uppkommer vegetationsfria ytor där frön kan gro. Arten påträffas ofta längs vägkanter och banvallar, på skogsbilvägar och hyggen, i bryn och torrbackar samt på ruderat- och kulturmark. Stånds återfinns både i ohävdade marker och i betade miljöer.

Stånds uppträder ibland som ogräs i vallodling. Stånds finns också i väg- och järnvägsnätet. Stånds förökar sig huvudsakligen genom sina vindspridda och relativt långlivade frön. Fröproduktionen är riklig och fröna, som huvudsakligen gror under våren, bildar först en bladrosett som följande år går i blom.

De grunda blommorna utgör en rik nektar- och pollenkälla för många insekter. Exempel på vanliga blombesökare ärflugor och vildbin såsom korttungade humlor sidenbin, praktbyxbi med flera.

Utbredning

Stånds är ganska vanlig i Skåne och Blekinge samt kustnära områden i övriga Götaland. Arten är i övrigt ganska sällsynt men finns ändå upp i Norrlands kusttrakter. Den kan på sina håll förekomma i stort antal. Knappstånds subsp. *dunensis* förekommer främst på Gotland, där den är den vanligaste underarten, samt sällsynt i Medelpad. Alvarstånds subsp. *gotlandica* förekommer endast på Gotland och Öland.

Det finns undersökningar som pekar på att stånds har ökat i antal de senaste decennierna i bl.a. Uppland och Skåne. Jordbruksverket har under sommaren 2024 fått rapporter om att arten ökat och blivit ett besvärligt ogräs i betade hagar i södra Sverige.

En del tål stånds

De insekter som äter stånds har utvecklat en tolerans mot giftet. En sådan art är fjärilen karminspinnare som lägger ägg i bladrosetten. Larverna tar upp ämnen från växten och blir därmed oätliga för fåglar. I vissa fall kan larverna bli så talrika att de helt äter ner växten. I Nordamerika och Australien har man gjort försök med att introducera karminspinnare för bekämpning av stånds. Exempel på andra fjärilar vars larver lever på stånds är ståndsfrövecklare och ståndsblomvecklare.

Mer finns att läsa på: SVAs sidor om giftiga växter samt [Artfakta.se](https://artfakta.se)

Grundmanus till detta faktablad är framtaget av Artdatabanken, SLU